

„Egy Virgilius-érem.”

A „Numizmatikai Közlöny” 1904. évfolyamának 12. lapján *Q(oh)I* (*Ödön*) a fenti címen egy rézből vert érmecskét ismertetett. Ezt az érmet pedig az *egervári* uradalomban állítólag együtt találták a Kr. u. I. – II. századbeli római pénzekkel. Gohl azonban nagyon helyesen úgy vélekedett, hogy ez az érem aligha római császárkori, hanem „az arckép s a feliratok stílusa után ítélve, esetleg a XVI. vagy XVII. században készülhetett.” De e mellett azután még azt is megállapította, hogy „az egervári Virgilius-érem, úgy látszik, eddig ismeretlen fajt képvisel.”

Ebben az utóbbi kijelentésében azonban már nagyot tévedett a kiváló érmész-tudós, minthogy érmünk még csak nagy ritkaságnak sem mondható, s a mellett a megfelelő kézikönyveknek talán mindenikében is megtalálható. Neumannak a rézpénzekről írott nagy munkájában (I. köt. 606. sz. alatt) ennek leírását így találjuk meg:

Ell.: VIRGILIVS · — · MARO · Babérkoszorús fej balra.

Htl.: EPO, amely rövidítés jelentése: Epicorum Poetarum Optimus. A felirat alatt tulipán.

Ezzel pontosan megegyezik a Gohl által közölt érmecske. De hasonló leírást közöl Welzl is (*Verzeichniss der Münz- und Medaillen-Sammlung* c. munkája II. rész I. kötetében a 3436—37. sz. alatt). Az eltérés mindössze csak annyi volna, hogy *Htl.*-on tulipán helyett levelet mond; azt hiszem azonban, hogy ez nem verőjegybeli, hanem csak meglátásbeli különbség.

Ugyanezt az érmet határozta meg dr. Papp Ernő, budapesti orvos gyűjteményében is. Ennek átmérője 16 és 17 mm. Tehát majdnem pontosan megfelel a Gohl által közölt méretekkel.

Már most a segédkönyvek alapján megállapíthatjuk azt is, hogy ezt a folyópénzt Vergilius szülőföldjén: Mantuában verette Gonzaga II. Ferenc őrgróf 1484—1519-ig tartott uralkodása idejében. Így kora valamennyivel megelőzi a Gohl által meghatározott időpontot.

Herepei János.

Az aradföldvár-pusztai leletből előkerült két érem revíziója.

Réthy László: *Két árpádkori temető Arad megyében* c. dolgozatában¹ ismerteti először ezt a két árpádkori érmet, amely idő folytával a tévedések hosszú sorát vont a maga után.

Az *Archaeologiai Értesítő* e két, erősen rongált és töredezett éremnek rajzát is közli. Ennek alapján azután megállapíthatjuk, hogy az első meghatározás majdnem minden tekintetben jó, vagyis Réthy leírásához lényegében csak kevés hozzátennivalónk van. Mégis a következmények miatt szükséges,

¹ *Archaeologiai Értesítő* 1898. évfolyamában a 124—131. lapon.

hogy az első közlés és a rajz alapján újra meghatározás alá vegyük ezeket az érmekeket.

1. I. Béla vezér- (1048—1060), avagy királykorában (1060—1063) vert „erősen oxydált és töredezett (ezüst) érmecskéje“. Tekintettel azonban arra, hogy az érme töredezett s azonkívül súlyadatai sem ismeretesek, megállapítani nem tudjuk, hogy vajjon a nehéz, avagy a könnyebb súlyú obolusok pénzlába alapján veretett-e.²

Ell: Körirat: Réthy szerint EL·AI, míg a rajz szerint csak //EL·^/// látható. Réthy — valószínűleg a nyomdai szedés hibájából — tévesen jelzi az ívelt hátú E betűt egyenes szárú E-nek, — mígnem azonban a gyakorlott szemű érmésszel szemben a rajzoló nem vette észre a negyedikképpen látható betűcsonkot. Ez pedig csakis a D, vagy az R betű maradványa lehet. Így most már a körirat + B·EL·^·DVX, avagy R·EX szövegre egészítendő ki.

Középen: Réthy szerint (gyöngykörben egyenlőszárú) „kereszt két sarkában egy-egy □ alakú jegy“. Ezek közül a rajz csak az egyiket tünteti fel. — E jegyet különben nem tarthatjuk E betűnek, minthogy egyenes szárát semmiképen sem vethetjük össze a szövegbeli ívelt hátú E-vel. Ebből a körből ismert mellékjegyek nagy változatosságára való tekintettel nem sok értelme volna a találgatásoknak, — mégis mint lehetőséget megemlíthjük a sugár-, vagy a későbbi leveles-koronával való hasonlóságot.

Hil: Réthy nem írja le, a rajz szerint azonban:

Körirat: + P//////// Ez pedig + PANNONIA-ra egészítendő ki.

Középen: síma (?) kör, amelynek tartalma (bizonyosan az érme rossz állapota miatt) kivehetetlen, azonban itt csakis a szokásos egyenlőszárú kereszt lehetett, szárai között egy-egy háromszögecskével.

Ez az érme összevethető a CNH³, I. köt. II. sorozat 15. és 16. számú darabjával. Közöttük csak lényegtelen eltérés mutatkozik, mégpedig (a sziglaváltozattól eltekintve) az előlapi belső kör méreteiben.⁴ Ugyanis a földvári érménél 7.5 mm., míg a CNH. 15. sz.-nál 9 mm. s a 16. sz.-nál 8.3 mm. átmérőt mérhetünk (feltéve, hogy a rajzok méretei pontosak). Azonban még ez sem jelenthet változatot, hanem csakis a verőtövek különbözőségét.

Réthy ezt az érmet I. Béla király-korára (1060—1063-ra) helyezi, — megállapítását azonban nem indokolja, már pedig — a közölt rajzot véve figyelembe — éppen annyi hasonlóságot mutat a CNH 15., mint a 16. számú érmével. Így tehát amannak korhatárát bátran kiterjeszthetjük 1048-tól 1063-ig, vagyis I. Bélának nemcsak király-, de vezérkorára is.

2. I. (Szent) László (1077—1095) részben letörtszélű ezüst érme, denáriusa.

Ell.: Körirat: (Réthy szerint) ///DI}CLAV}RE (bárha a közölt rajzon a D betűnek semmi nyoma). Kiegészítve: +LADI}CLAV}RE köriratot ad.

² I. Béla pénzlábait lásd: dr. Hóman Bálint: *Magyar pénztörténet 1000—1325* (Bpest, 1916) 217—224. l.

³ Dr. Réthy László: *Corpus Nummorum Hungariae*. I. köt. (Bpest, 1899).

⁴ Az egész érme átmérője nem vehető figyelembe az aradföldvári érme töredezett volta miatt.

Középen: (a rajz szerint) recéskörben a király szembenéző feje koronával, ennek pedig kétoldali, valamint közbülső szára lilium-szerű végződésű.

Htl.: *Körirat*: (a rajz szerint) csak // // // // L \wedge V // // betűket lehet kiolvasni, azonban már ez is arra utal, hogy a *Htl.*-ra vert körirat egyenlő az *Ell.*-on levővel.

Középen: (a rajz szerint) síma körben egyenlőszárú kereszt, szárai között hegyével a középpont felé elhelyezett háromszögecskék.

Ez az érem teljesen azonos képet mutat a *CNH.* I. köt. III. sorozat 29. sz. típusával. Tekintettel azonban arra, hogy Hóman pontos méréseken alapuló megállapításai szerint a 28., 29., 30. számú érme teljesen azonos éremfajok,⁵ (legfennebb csupán más verőkövekkel vert példányok), amelyeknek nagyságbeli eltérését csak az egykorú körülményirbálás okozta, — ennél fogva tehát ez a példány is beletartozik abba a könnyebb pénzláb-rendszerbe, amelyre Szent László uralkodásának utolsó éveiben tért rá.⁶ Így azután e pénz veretési ideje az 1095. esztendő közvetlenül megelőző évek valamelyike. E megállapítást pedig ilyenformán ismételhetjük meg, hogy az aradföldvári lelettárgyak legfiatalabb határideje az 1095. év tájéka.

Jóllehet Réthy megállapításának is helytállóak a keretei, mégis egészen más időpont került a feldolgozó irodalom útján a további tudományos szakmunkákba. Majd pedig a téves időpont alapján levont következtetés hasonlóképpen téves eredményre vezetett.

Hampel *A magyar honfoglalás kútjában*⁷ előbb még úgy említi meg, hogy „az aradföldvári sírokkal *I. Béla* és *I. László* király érmei kerültek elé.”⁸ További helyen azonban — talán elírás következtében — már úgy emlékezik meg e pénzekről, hogy azoknak „egyike *Dr. Réthy L.* szerint *I. Béla* királytól való, míg a másik *II. Lászlótól* való.”⁹ E tévedést azután többé sehol ki nem javította, sőt az *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn* c. nagy munkájában e hibát megtoldja azzal, hogy a tévesen megjelölt uralkodó neve mellé odajegyzi ennek az uralkodási évét, vagyis *I. Béla* neve mellé 1061—1063, *II. László* neve mellé pedig 1161—1162 időközt.¹⁰ Ezzel azután mintegy 67 évvel mindjárt meg is nyújtja a lelettárgyaknak ezek által az érme által meghatározott korhatárát. Hogy pedig még jobban betetőzze hibáját, ebből az elírt és tévesen megtoldott adatból következtetés folytán lényegében jelentős megállapítást szűr le.

Hampel sorra véve a magyar honfoglaláskor leleteit, egy, a X. századból származó bizánci érmevel meghatározott tokaji kincslelet megemlézése után megállapítja: „Bei Gelegenheit einer anderen Aufdeckung fand man in Arad-földvár eine Grabstätte mit solchen Beilagen. Zwei ungarische Münzen, eine Silbermünze des Königs Béla (1061 bis 1063) und eine des Königs Ladislaus II. (1161 bis 1162) wiesen als Grabbeilagen den Friedhof in das XII. Jahr-

⁵ Hóman id. m. 197—198. l.

⁶ V. ö. Hóman id. m. 230—231. l.

⁷ *A honfoglaláskor hazai emlékei* alcím alatt. (Pauler-Szilágyi: *A magyar honfogl. kútjai*).

⁸ U. ott 515. l.

⁹ U. ott 583. l.

¹⁰ Hampel: *Alterthümer*. II. köt. 506. l.

hundert. Dieses Datum überschreitet um zwei Jahrhunderte die hier gezeigte chronologische Grenze. Trotzdem wurde dieser Friedhof in unseren Rahmen aufgenommen, um zu zeigen, dass die charakteristischen Typen dieser verbreiteten Gruppe ins hohe Mittelalter hineinreichen.“ (Etc.)¹¹

Tovább pedig: „Der Grabfund von Arad-Földvár mit seinen Münzbeilagen aus dem XI. und XII. Jahrhunderte gehört in der Hauptsache der zweiten Hälfte des XII. Jahrhunderts an; er ist für die Fortdauer einer Reihe verschiedener Formen leereich.“¹²

Mindezek után pedig, ha a fentieket helyesbítettük, át kell írunk a Hampel által összeállított időrendi táblázatban is¹³ az *aradföldvári lelet* korát a XII.-ből a XI. századba.

Hampel tudományos irodalmunkban mindenesetre kiváló tekintély, s így nem csoda, ha bizonyos megállapításait felülvizsgálat nélkül vette át a szakirodalom. A fenti tanúság következtében azonban jó lenne adatait és az azokból leszűrt eredményeket átvizsgálni, s ahol kell, helyesbíteni. Erre különben még az is készíthet, hogy igen sok adatot Hampel maga is már feldolgozva volt kénytelen átvenni.

Herepei János.

¹¹ U. ott I. köt. 31—32. l.

¹² U. ott I. köt. 845—846. l.

¹³ U. ott I. köt. 850. l.